

մեկուսութիւնն այսօր մեզմէ կը ոգտանուի) կ'ըսենք նախ թէ այս ազգն ի բնէ եւ գարեւելի ի վեր իբր թէ ան- զգայ յայտմ մասին՝ ոչ միայն օտար լեզուաց՝ այլեւ իւր բնիկ լեզուին արարարութեան մէջ յանդիս կը գծէ, ի բաց առեալ մասնաշէններն եւ ուշադիր բանասե- րները։ Արեւիք քանի մը գար յառաջ բուսական անօրոշ եւ երկտեսակ էր նաեւ ուղղագրութիւնն. եւ զեւ զայս- օր առաջ Տնչման աստիճանը կը հարկադրին ճշդել՝ զանազանելով «իւրա Բէն = D, եւ ս'ըջը Բէն = Ե. Առեւ է՝ օրինակի համար՝ որ շատերը հակեալ են գրել Guardia փեկ guardia, եւ այլեւայլ գերգաղափարաց ա- նուններ երկրորդական ձեւերով մնացած են գրութեան մէջ. զօրօրինակ Victor եւ Figdor, — Bayer եւ Payor, — Burger եւ Parger, եւ այլն. թէեւ երկրորդներն ուղիղ չեն։ — Ազգային առանձնական յատկութիւն մի է այս՝ ինչ ինչ ցեղերու։ Որո՞նք ծանօթ չէ Սլեւեւը՝ Պարսց եւ մասնաւոր Վաղերս՝ իրենց անպահական բնական օտ- ուղարածութեամբ ասանկերէն խօսուածքն այդպէս. (ըստ միջերկրեայ հայ Տնչման յարմարագրութեան.) Օ Կ' Խ- րուր Կ-ուր, Կ-ուր, Կ-ուր. (այն ինչպիսի աստուա է, եղբայր) Այս նկատմամբ Արեւմտեայ Վարցերն անուանելու ենք Գերմաններն։

Արդի լեզուաբանութեան մեծագոյն յառաջադի- մութեան արդիւնքն են մանրակրկիտ խուզարկութիւնը ամէն լեզուաց այս բնական ճամբով կրած տառագր- ձուքներն. — կամ մասնաւոր նշյն բնական տառա- դարձութեան ցննութեանը արդիւնքն է եղած լեզուա- քննութեան այն մեծ յառաջադիմութիւնն որ այսօր բնահասարակ մարդկային լեզուաց վրայ ուղիղ եւ ճիշդ հետեւութեանց կը հասցնէ։

Այս բնական ինքնագործ առաջադարձու- թեան (հնչմանց պլյայլութեան) պատճառը ինչ- դրուելուն՝ առանց ինքնակամ մեկնութեանց մեջ թարթափելու շատանանք մասնագէտ իմաստնոց հետ միաձայնելով՝ թէ սոսկ լեզուաբանական երեւոյթ մըն է այն որ կը գիտենք՝ ինչպէս ու- րիշ լեզուաց՝ նշնպէս են հայերէնին վրայ հին եւ միջին եւ նոր ժամանակներ։ Միայն յաւե- լունք մեզ յատուկ նշանաւոր եւ կարեւոր կէտն ալ՝ թէ Չկայ լեզու մ'այնպէս որոշ կ'անոնաւոր կերպով երկու կարգ բաղաձայններն իրարու անմիջեւ փոխանակած՝ ինչպէս արեւմտեան ը- սուած հայերէնը դարերէ ի վեր։

Ասով կը փակենք արդի Միջերկրեայ ար- տասանութեան կամ պոէմու առաջին գլուխա- կանին հնչմանց բաժինն, որ իւր ծագման հա-

¹ Եւստոնց յառակ է, եւ թէ՛ ներքին է բնէ՝ ընդ- հանուր գայլմաղղութիւն մ'ենգած է գերմանական ազգին (ըստ գաղափար ակելի կամ նուազ իւրաք Տնչման) գոչը, pon ehour եւ իսաւ. pon eiorno արտարարութիւնը։ Սա- կայն գտնե այս գէպքին մէջ նշյն արտարարութիւնն իւր բնական մեկնութիւնն ու անմեղաբարութիւնն անդի, ըստ ո- րում ի, Գ, Ժ թղղի գերերուն ձայնն իրեն օտար եւ անբնա- կան ըլլալով՝ ի հարկն անոնց իրաւորուն կը գիծէ, որ են իրեն ընտելականները Է, Կ, ց։

սու բնելու համար խտտորեցուց զմեզ գէպ ի հնագոյն դարեր, եւ դարձեալ մեկնութիւնը գտնելու համար օտար ազգաց հետաւոր սահ- մաններն յածեցուց։

(Ըրբոնն-իւնի)

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Ի ԳՐԱԽԱՌԱՅ Կ. ՅԱՂԱՅԻՍԻՍ Կ. Ի ԳՐԱԽԱՌԱՅ

ՀԱՅԿԱՅԻՍԻՍ

Փ. ԲԻՒԶՈՆԻՍԻՍ

Տարօրինակ վիճակի մէջ կը գտնենք «Փ. Բիւզանդացոյ, կողուած մատենանը։ Աս վիճակն իրեն նախական է. վասն զի անանի բուն հայկական յատուկ լեզու մ'ունի՝ որ ինչ եւ ինչ փոքր կամ մեծ ընդմիջարկութիւն (interpolation) կը մասնուի. եւ նշյն իսկ ան դա- րուն՝ ան մասնանն այսպէս եւ ոչ այլազգ տե- սած է ամենայն որ։ Ղազար Ծ՝ դարուն վերելքը վահանայ Մարկինոնի հրամանաւ. վերոյիշեալ պատմագրաց շարքը, ինչպէս ինք իբրեւ, շարու- նակելու ձեռնարկելով՝ ի սկզբան իր նախորդաց վրայ դատաստան մը կ'ընէ։ Ագաթանգեղեայ վրայ գովեստն ուրիշ խօսելու թան մը չունի, որովհետեւ իրեն, մանաւանդ թէ իր ժամանա- կին բանաբանականը չէր կրնար այնչափ յառաջ անցնիլ՝ որ նաեւ անոր վրայ գտնէ քիչ մը յեր- կուանք։ Սակայն փաւստեայ գիրքը շարաշար կ'ըլլէ անոր դատաստանէն. եւ ի վերջոյ այն ան- պատեհութեան ծագում մը փնտռելով՝ կ'ըսէ ան Վաղարշապատու զաթուղիկէի վանաց երեցը. «Ի Բիւզանդիոն, յայնպիսումն քաղաքի եւ ի «մէջ այնչափ բազմութեանն ուսելոյ (ուր ինքն «ղազար ալ անձամբ գտնուած է) վարժեալ «այրն փաւստոս այնպիսի ինչ արդեօք անհաճոյս «լողաց բանս կարգէր ի պատմութեան իւրում. «քաւ եւ մի լիցի։ Ուստի եւ անհաւատալի Ի- «մում տկարամտութեանս կարծեցեալ գործն, «ասեմ թէ գուցէ այլ որ յանդուգն եւ անհրա- «հանգ բանիւ լրբարար ձեռնարկեալ յիւրն, «գրեաց զինչ պէտս ըստ կամի, եւ կամ զի ու- «րուք անկարեալ գիպողս՝ պլաբանեալ փաւստեայ, «եւ անուամբ փաւստոսին զիւրոյ յանդգնու- «թեանն սխալանս համարեցաւ ծածկել»։ Կան

¹ Որն որ «Հայոց պատմութիւնն կ'ըսուէր իր ժա- մանակը։ Թէ իր ժամանակը եւ թէ ետքը գտնէ բաւական տանի, այսու անուամբ Ծ՝ դարուն կենցեղ Գրգորայիս ինչ ինչ բաժնէ անընդ ճշտութեամբ արքունեաց մէջ վրաստող Հայոցն։

² Գ. Փարթիքի, Յառաջադիմութիւնն։

անանկ ընդունել — կ'աւելցնէ, — Եռանց մէջ, աւելի եւս՝ Ասորոց (էջ 14). բայց քիչ չի գտներ այնպիսի « յանդուգներուն » թիւը նաեւ Հայոց մէջ (էջ 7):

Նոյն կամ նման է մեր Համոզումն ալ աս գրքին ծագման վրայոյ՝ նոյնը շատ անգամ հռովմէին ետքը պիտեայլ առթի մէջ: Ան ժամանակին Հայ մը իր սեպհական գրուածը ծանօթ յոյն ժամանակագրի մ'անուամբ կը զարգարէ, իբրեւ թէ անոր ժամանակագրութիւնն է՝ որուն հետեւած ըլլայ Հայը, ինչպէս իբրեւ ալ տեղ տեղ ուղիղ ժամանակագրութեան հետեւած է Եռանց կայսերաց եւ Պարսից պատերազմաց նկատմամբ՝ բաւական համարելով պշտփը իր թեթեւամտութեամբը:

Թէ աս գրքը՝ « Փաստոսի » մը կ'ընծայուի, ուրիշ տեղէն չէր կրնար Ղազար ասուով՝ բայց եթէ նոյն գրքին Գ. Գալուսթեան վերջը նոյն Գալուսթեան կատարուած ըլլալը ծանուցանող կարծ ծանօթութիւններն թող իր թէպէտ ըստ մեր օրինակաց ասանկ գրուած է՝ « ժամանակագիր Կանտոն Գալուսթեայ ժամանակագրի մեծի պատմագրի, որ էր ժամանակագիր Եռանց », հարկաւ Ղազար ուղիղը կը կարգար ան տան, այս ինքն՝ « Փաստոսի Բիւզանդեայ »: Բոլոր գրքին մէջ ուրիշ տեղ՝ « Փաստոսի », անուան աս գրութեան եւ ոչ մէկ մասը սեպհականութեան է գրողին. հայագ Բիւզանդի միւսի « Բիւզանդարան (այս ինքն Բիւզանդեայ վերաբերեալ, հետեւելով) պատմութիւն », կամ « 20րորդ Գալուսթիւն Բիւզանդեայ », որն որ չի նշանակեր Բիւզանդացի, ինչպէս Ղազար կ'իմանայ առանց հիման (էջ 8 եւ 12), եւ ի Բիւզանդիոն կը փնտռէ գրքին հեղինակը: Մեր գրքին կարծեալ հեղինակին անունը՝ « Փաստոս Բիւզանդացի » չէ. հայագ Փաստոս Բիւզան է (սեռական) փաստոսի Բիւզանդեայ. — Βύζανς, սեռ. Βύζαντιος) զորն որ իբր-թարգմանիչը վերոյիշեալ ծանօթութեան մէջ ամբողջ գնելով՝ ուրիշ երկու երեք տեղ իբրեւ անոր յատուկ անունը կը գործածէ. « 20րորդ Գալուսթիւն Բիւզանդեայ. — հինգերորդ Գալուսթիւն Բիւզանդեայ. — Բիւզանդեայ վեցերորդ խոստարանութիւն. ի նոյն կը կարգի ստեպ ըսուած « Բիւզանդարան պատմութիւն », ալ, այս ինքն՝ « Պատմութիւն Բիւզանդեայ »: Այսպէս շատերուն պէս ան աստեղը կրնանուն ժամանակագիր մըն է զեղբ փաստոս Բիւզան, (ինչպէս Ամիր-նոս Մարկեղղիոս)՝ իսկ կրկին անուններէն, ինչպէս սովորութիւն էր հնոց, վերջնը իբրեւ բուն

անուն կ'անուանուէր: Ասանկ կ'անունը նաեւ աս գրութեան մէջ:

Արդ մեր Հայը՝ թէպէտ ասորին անդին ցանած ըլլայ աս հիմա մէջ տեղը չեղող Յոյն մասնագրին անունը՝ « Բիւզանդեայ Կանտոն », ըսելով, չունի միտք ամէն բան անոր սեպհականութեան ինքն գնիւր ծածկելով. բնիկ Հայ* թէպէտ յուսարեւարէտ՝ հեղինակը չ'աշխատիր Յոյնի բերանը դնելու, հայագ անուն իւր կը խօսի՝ — առակը, առասպելը, ցուցը, ազգային եւ ընտանեկան սովորոյթը — աս բուն հայ հողէն բուսած, բոլոր հայ երկիրը թշուա եւ քառ չափած, ամէն մէկ տողին մէջ իր հայրենակցաց գաղափարաց գունով սնած մարդը: Մանաւանդ թէ իր ցեղի իսկ եւ գաւառը բացարձակ մեղի կը ծանուցանէ իր առաջին Գալուսթեան մէջ Եռանց հետ Կեսարիա խաւրուող նախարարաց մէջ յիշելով ի մասնաւորի Սահառունեաց իշխանը, իբրեւ իր տոհմին նախարար*:

Առանց հիման փնտռուած ծերունի փաստոս յոյն եպիսկոպոսի մը հետ՝ զորն որ հեղինակը կը յիշէ, կ'ուզուի զինք նոյնացնել, եւ կամ՝ յուսական ոգւոյ ընդգիծութիւն մը չ'այոց հակառակ գտնել անոր քով. — խօսք մը որն որ մանաւանդ պատմական եւ հիմնական խորհրդածութիւն կ'երեւայ: — Եթէ այնպէս ըլլայ, ան աստեղ պէտք էր՝ իբր 60 տարի անկէ ետքը երեք գիրք Հայոց պատմութեան գրող Երեւունին ալ հանել թորգոմայ ժառանգութեան եւ օտար համարի:

Դարձեալ. Սահառունին խօսելու տան երբեք յոյն չի ձեւանար՝ շինծու բոլոր յատուկ եղած ձեւացմամբ: Զփաստոս Բիւզան չէ թէ « Հայոց » ժամանակագիր կը ցուցնէ, այլ « Եռանց պատմութիւն », բոլոր: Վերնագիրներով միւսակ ինք ինքն առած ըլլալը կը յայտնէ, գանդկայ առջեւն ունենալով՝ անոր անուամբն ուղեւորվ իր ջերբը զարգարել: Ի դէմս փաստոսի խօսուած՝ բոլոր գրքին մէջ եւ ոչ բառ մը կը գտնենք: Ստուգիւ Սահառունին է՝ որն որ կը խօսի. Եթէ բացատրութեան մէջ կարողութիւն մը կայ, աս եւ ասանկ թերութիւններն որ եւ իցէ դիպաց վրայ խօսելու տանք զգալի կ'ընէ աս Սահառունին:

Վերջապէս գրքին ծայրը չէ խորշած իր

* Տը. Նուէր 1879ին Բուզանդայ գերմաներէն թարգմանութիւնն հրատարակած է թող տալով վարդապետական մասնին: Անոր յառաջընթացին մէջ գերմանացի թարգմանիչն զնուցանող հայ կ'անուանէ: Ծ. Դ. Գլ. Ժ. Բ. « Եւ վերջ տոհմ ապշի իշխան Սահառունեայ »:

վրայ տեղեկութիւն ալ տալու, Տնոց սովորութեան համեմատ, յապագայս ձեռնամուխ եղողներուն գծուարին ընելու համար աւելցնելու կամ պակսեցնելու նոյն տեղեկութիւնը մասնաւորապէս նշանակելով Զ. Գարութեան գլխաւորութեանց մէջ թէ 10 տուն է անկկայ, ոչ աւելի ոչ պակաս. ըսելով. «Ստորոտ ամենայն պատմութեանց յաղագս իմ տեղեկութեան, որք միանգամ զմատենան ընթեռնուք, տունք տան համարական թուօք», Տան ալ հիմա չկայ, որն որ առ հասարակ հին գրող յիշատակարանաց սեպ պատահան գծաթախութիւն է: Առ զանցառութիւնը շատ կանուխ եղած պիտ'որ ըլլայ. հաւանականաբար եւ ոչ Ղազար կրցած պիտ'որ ըլլայ կարգալ:

Աս ընկի հայ պատմագիրը կ'ուզէր քրիստոնեայ Հայաստանի պատմութիւնը շարունակել իբրեւ «Յիշատակարանք յիշեցուցիւք պատմութեանց ազգացն Հայաստան աշխարհին որդւոցն թորգոմայ», (խոստաբան. նախագիտ:) Ասիկայ ինք բացայայտ գրքին սկիզբը (ԳՎ. Ա.) կ'ըսէ. «Ի քարոզութենէն թագէտսի առաքելոյ եւ նո. բուն յեկեցն եւ ի մարտիրոսութենէն մինչեւ եւ կատարումն վարդապետութեան Գրիգորի եւ իւրոյ հանգստեանն», (նոյնն ուրիշ խօսքերով կրկնելով.) «Եւ յառաքելապանն Սանատրիկ աքաբային մինչեւ յախմայ հնազանգեցն հաւա. տացն եւ ի նորուն հանգստեան արքայի Տրդատայ զանկեալ իրացն... այն ամենայն ի ձեռն «այլոցն գրեցան: ... Այս ինչ որ ինչ յեա այ. սորիկ, աստ պատմի աստէն առ սմին: Այս ինքն» «Ի թագաւորութենէն խոսրովու որդւոյ Տրդատայ մինչեւ միւս վերջին ժամանակն վատ» «Թարկել թագաւորացն Հայոց», (ուրիշ խօսքերով կրկնելով.) «Եւ ի քահանայապետութեան վերջնայ Որդւոյն Գրիգորի առաջնոյ «քահանայապետի մինչեւ զյիշուիկ ի վերջինս» որք կացն գլխաւորք եպիսկոպոսք Հայոց», Եւ իբրեւ ան երկու յիշեալ գրող — Գարոզութեան թագէտ եւ վարդապետութեան Գրիգորի — շարունակութիւն իր շորս գրքերը կը սկսի իբրեւ Գ. Գ. Ե. եւ Զ. երորդ համբն: Անոր համար ալ «Երրորդ Գարութիւն, վերնագրոյն անմիջապէս կը յաւելու «Ի սկիզբն» բառը, որպէս զի մասնանը ձեռքն առնողը պակասաւոր չգտնէ կամ չշփոթի:

Ուստի գիտենք ինչ կ'ուզէ գրել մեր Սահառունին: Սակայն Բնչպէս կը գրէ: Ստուգիւ շատ տարբրէն, եթէ ամէն բան մէկմեկ առնուք, Սակայն այս ամէն բանին վրայ տարածուելու մեր

առաջիկայ նպատակն համար հարկաւորութիւն չկայ, թէ յունական պատմագիր մը, կամ ինչպէս ինք կ'ըսէ, ժամանակագիր (Χρονολόγος) մը առջեւն ունի, յայտնի է քանի մը գլուխներէն ուր ամբողջ ժամանակի կարգաւ անցքեր կը յիշուին Ամիսնոսի Մարտիեղիւնոսի համեմատ, սակայն իրեն յատուկ գլխաւորաբար երկու բան է, այս ինքն մէջ մը աւելորդ շեղումներ, բան մը ինչ կ'ուզէ ըլլայ՝ խօսիչ ուղեկով. երկրորդ, մէկ գիտցած պատմութիւնը բերել հայկական ընել: Օրինակի աղագաւ. գիտէ սրբոյն Բարսղի պատմութեանն բաւական բան — անոր դէմ իր եպիսկոպոսին Եւսեբիոսի ունեցած մարդկային կիբքը, անոր հետեւութիւնը, Արիանոսաց կողմանէ Կեսարիոյ արքեպիսկոպոսին նեղը մանելով՝ Բարսղի կանուիւր եւ անոնց հետ վիճաւանութիւնը, Վաղէտի հոն գալը, մեծ սովը, եւ ան միջոցն Բարսղի աղքատաց նկատմամբ ըրածները: Հաս բան ասոր վարքէն Սրբոյն Ներսէսի վրայ կը ձեւէ, որն որ իր վրքին մէկ մասը կը կազմէ. Բարսղի տեղ՝ զՍուրբ Ներսէս Վաղէտի դիմաց խօսելու կը հանէ. կայսերական տառն հիւանդութեանն եւ առողջութեան համար՝ Բարսղի տեղ՝ Ներսէս կ'աղօթէ կամ կը սպառնայ կայսեր Ներսէս Սարկաւագապետին խաղայ հրաշից նկատմամբ Գորինալուի ինչ ինչ անապատումն շարք պատմութեանց մէջն:

Ի վերայ այդ ամենայնի, թէպէտ մեծ պիտ'որ ըլլար աս մեզի շատ անհնազանդ Հայաստանի 4^{րդ} դարուն պատմութիւնը, եթէ ըստ օրինի գրուած ըլլար, դարձեալ աս ամէն թերութիւններովն ալ՝ ոչ միայն բանասիրական կամ լեզուագիտական մասին՝ այլ նաեւ ի մասին աշխարհագրական եւ պատմական ծանօթութեանց բաւական միջերը մը կը մատակարարէ: Նոյն իսկ ան յիշեալ կրկին գլխաւոր թերութեան կամ — այսպէս ըսենք — վատթար ունակութեանը պարտական ենք ան Ե. Գրքին ԻԸ. Գլուխը՝ որն որ այսպիսի մեր առաջիկայ նպատակին կը ծառայէ՝ 5^{րդ} դարու առջի կէսին Հայաստանի մէջ կատարուած պատարագին չէ թէ միանկ ինչ բնութեան, հապա — ինչպէս ընդ հուպ կը տեսնենք — ինչ ընդհանուր ձեւաւորութիւն ունենալուն վրայ լոյս մը տալով: Ուրիշ վանական պատմութեան (patericon) մը մէջ կարդացածը՝ Հայաստան Մամբրե միայնանոցն կը բերէ անշուշտ:

¹ Տես Տիւր. պատմութիւն, Հատ. Բ. էջ 597—599: ² Զ. Մկրտ. Ա. Աւագեան. «Թարգմանութիւնն (պիտեան կ'ենթադրէ աս Հայրը) է քաջ հայկաբան, մինչ զի բարձր եւ քաջ տան չեանն:»

Այսու ամենայնիւ մեր Սահառունին, որն որ շատ հաւանականաբար եկեղեցական մը, քահանայ կամ եպիսկոպոս մըն է, ինչպէս ուրիշ շատ նիւթերու մէջ, մեր նպատակին հոն քան- չելապէս կը ծառայէ։ Եւ նոյն իսկ իրեն թե- թեւութեանցը պարտական ենք որ աս միջոցին, այս ինքն Բարսեղի պատարագին հայկական թարգ- մանութեան կատարուած ատեն՝ մեզի առատ ծանօթութիւն կու տայ, նախ՝ բոլոր գրուածոցն պզտի կտորներ անկէ զօգելով՝ Ներսիսի ի Զի- րաուռ պատերազմին ըրած աղօթքին մէջ, ետքն ալ՝ Զուխթայ երէցու վկայելու ատեն՝ ըրած ա- ղօթքին, եւ վերջապէս Մամբրէի Եղբայրանոցին մէջ քրանչելք մը, իրաւ կամ սուտ, պատմելով, կու տայ մեզի աս թարգմանութեան վրայ հա- մառտած պատկեր մը, որն որ մեր հայ օրինակ- ներուն հետ այնչափ համեմատ կ'ենլէ. այնպէս որ շատ անգամ կ'ուղղէ իսկ մեր հիմակուան օ- րինակները։

Մեզի առ այժմ ստիպում մը չկայ աս գրքին երկու նախընթացներուն վրայ խօսելու։ Անոնցն առաջինը՝ Քարազութիւն Թաղէի են, չենք տարակուսիր թէ Սոփիքը Ը.ի մէջ հրատա- րական են է, 12^ր դարու ձեռագրէ մը 1853ին ի լըս ընծայուած։ Բայց ստուգիւ հոն գտնէ Տօ- նականաց կամ Ճառքերաց Տառարակ եղած այ- լայլութիւններ՝ մանաւանդ սկիզբները՝ յաճախ Ըլլալով։ Հնագոյն կամ լուսագոյն օրինակ մը կը սպասուի աս ասորի բնագիր ունեցող գրու- թեան, որն որ չէ թէ միշակ Մ. Խորենացւոյն, հապա մեր Սահառունոյն ալ, ինչպէս տեսներ, ծանօթ է՝ իսկ երկրորդը (Ագամանգեղոս), ո- րուն յարգը այնչափ պատմական չէ։ (Վասն զի ըստ այսմ ան բազմաթիւ վկայաբանութեանց կարգը պէտք կ'ըլլայ դասել՝ որոնց նահատակ- ներուն զտուրթիւնն ստոյգ, բայց պատմութիւնը սակաւ մասամբ կամ ըստ զգայութեանը միշակ ստոյգ է), որչափ վարդապետական։ Անոր հա- մար կըստինք հոն ինչ ինչ մեր նպատակին յար- մար գտնել։ Իրօք պատարագի լախերգանի մը եւ անոր յաջորդող Կանոնին վրայ ձեւուած ա- ղօթք մը կը գտնէ Հայաստանի Ղուսաօրոյն բե- ռանը՝ անպարտաւարանց ատեն, ինչպէս քիչ մը յառաջ յիշեցինք։ Բայց ասիկայ որոշ, մեզի ծա- նօթ պատարագի մը ծանօցիչ մասուրը չունի, հապա միշակ հին նախերգանի մը նիւթն եւ ընդարձակութիւնը անորոշակի։

ԳԻՏՈՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Կ. Պոլսէն Պր. Կ. Թ. Պատմաման ուղարկած է մեզ Միլիտար Թոհմաթեցու «Առը ի վերայ Օւլախաց երկրի Հայերուն», պատմական գործոյն, զոր մնաց Հան- դիսի անցնող տարւոյ Թ. 3 եւ 4ին մէջ հրատարակւած էնք, երրորդ մէջ ձեռագրին տարբերութիւններն, զոր ստորեւ կը դնենք։ Պր. Կ. Թ. Պատմաման եւր յիշեալ ձեռագրին արդէն 1896ին Մասիսի մէջ (Թ. 3832—3837) հրատարակւած է, որ եւ գրեթէ մերթն ըսի ըս- տիւր է։

ՅԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՕՐԻՆԱԿԻՆ ՊՐ. ՊԱՍՄԱՆԸՄԱՆ

- Յուն 2. — «Ի դեռանաւոր կէտիւնն։»
— 13. — «Ելաւ ոտիւքն ասոր խորանին։»
— 25. — «Զփոսի փառնե մարն մասն։»
— 29. — «Եւ գոյսի պէս խորեցին։»
— 31. — «Զսոս պարեցին իւ ասորին։»
— 33. — «Զվրդ թանուկեքն եւ շարեքին։»
— 40. — «Զատաստանից հայոց ազնի։»
— 42. — «Թէ Հրեայ հաստ հաւմին։»
— 49. — «Անեղհալսի խորացոյցին։»
— 54. — «Եւ զհրեան ասուն յայեքին։»
— «Զանկէն իւ փառանիւն։»
— 56. — «Եւ զգրեանցն պարեցին։»
— 57. — «Այլ շարտ պիղքն վաղէս։»
— 71. — «Եւ լաւ գտնով քարեմն։»
— «Զբարձեմար եւ ասորին։»
— 88. — «Եկեղեցաց աւառի օրին։»
— 89. — «Զեռանդրաւ քարանդին։»
— 92. — «Եւ զտրեանի իւր կրեւին։»
— 94. — «Երկի երկր լաւսն անան։»
— «Զարկաւնիս վաղեմն։»
— 98. — «Զաստե իւ հայոց ազնի։»
— 99. — «Առաւ իւ ասոր ասուն մասնաց։»
— 105. — «Եւ եւ զարիւղ ասորաբն։»

ԻՐԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԻՐԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Զ.

Հոռոման Դատաստանագրոց Հիմնարկի։

(Հարամաւորութիւն)

4. Ժառանգութեան իրաւունք։

Ս երն բոլոր, որ Հայոց Ժառանգութեան ի- րաւունքն նախապէս կողմնակալ-պարսկան էր, եւ Եւրասիանոս իւր իշխանութեան ատեն ամենայն կերպով կը շարտ փոխանց հաւատարմութիւն հա- տատակ։ Ասիկայ յաջորդեալ զաւակաց մասին, եւ ասորական-հռոմեական իրաւանց § 13^ր որ ուսու- րաց եւ զատեցող Ժառանգելու հաւատար իրաւ- անց վրայ կը խօսի, անցաւ Հայ իրաւանց։ Իւմ- պերկի գաղտնաւորաց Պ. 116^ր կը հրամայէ «Հաւատար բաժանուել — պէտք է որ ըլլայ եւ արուի թէ ուստեաց եւ թէ զատեաց հաւատար Ժառանգութեամբ եւ յաջորդութեամբ»։ Սա- կայն այս որոշման ալ գործածութիւնը կրցաւ Ժա- րանգութեան հաւատար բաժանումը քանց առնել, ինչպէս հիմա պիտի տեսնենք, եւ եղբայր եւ քրոջ կարգին մէջ Եւրասիանոսի սկզբունքն ընդհան-

4 Հիմն. Զան. Լիմպերկի իրաւագիր էլ 9։